

Marga Klompé en het juffrouwschap?

Anneke Ribberink bespreekt: Mieke Aerts, *De politiek van de katholieke vrouwenemancipatie. Van Marga Klompé tot Jacqueline Hillen*, SUA (Amsterdam 1994).

Gevraagd in de jaren vijftig en zestig naar welke vrouw ze nu het meeste bewonderde, zou menig katholiek (en ook niet-katholiek) meisje vermoedelijk geantwoord hebben: 'Marga Klompé'. Niet alleen was Klompé de eerste vrouwelijke minister in Nederland, ze was bovendien een voor-aanstaande *katholieke politica*. En dit was geenszins een vanzelfsprekende combinatie, gezien de denkbeelden die in katholieke kring altijd dominant waren geweest over het huwelijk en het moederschap als ware bestem-

ming voor vrouwen. Een wat moeilijk punt vormde dan ook de burgerlijke staat van Klompé. Ze was ongehuwd – als we het in 1994 verschenen proefschrift van de politicologe Mieke Aerts goed interpreteren, zelfs bewust ongehuwd – en dat was in het licht van de katholieke ideologie derhalve een problematische situatie. In overeenstemming met de katholieke opvattingen over de 'juiste' vrouwelijke weg – het aardse huwelijk of 'het huwelijk met God': de status van religieuze – gold een ongehuwde vrouwelijke leek in principe als iemand die 'overgeschoten' was.

Over deze problematiek rond de burgerlijke staat van Klompé, in relatie tot haar politieke carrière handelt het proefschrift van Aerts. Het is een mooi boek geworden. De kern van haar betoog luidt dat de ongehuwde staat van Klompé in combinatie

met haar publieke optreden geenszins op zichzelf stond, maar alles te maken had met een specifiek katholieke traditie van juffrouwschap. Aan de hand van de geschiedenis van twee katholieke vrouwenorganisaties, de *Sleutelbos* uit de jaren dertig en het *Katholiek Vrouwendispuut* uit de jaren veertig en vijftig, laat Aerts zien dat Klompé zich met haar juffrouwschap in het historische gezelschap bevond van een reeks goed opgeleide ongehuwde dames. De *Sleutelbos* sprong er zelfs uit doordat ze onder leiding van haar voorvrouw Jacqueline Hillen bewust op zoek was naar een aparte levensstijl voor katholieke ongehuwde vrouwen, als alternatief voor respectievelijk de gehuwde staat en die van religieuze.

Maar met alle waardering die ik voor dit proefschrift heb, rijzen bij mij ook twijfels omtrent de

B O E K E N

overtuigingskracht ervan. Was Klompé werkelijk zo beïnvloed door deze katholieke traditie of waren er andere relevante factoren in het spel? Het ongehuwd zijn was niet specifiek iets voor katholieke vrouwen die aan de weg timmerden, maar kenmerkend voor het gros van de – relatief schaarse – vrouwen in leidinggevende en anderszins vooraanstaande posities in de periode tussen de eerste en tweede feministische golf (ongeveer de jaren twintig tot zeventig). Enkele bekende voorbeelden uit de vooroorlogse periode zijn de sociaal-democratische voorvrouw Liesbeth Ribbius Peletier, de christelijk-historische politica Frida Katz en de liberale historica Johanna Naber. Na de oorlog kunnen we bijvoorbeeld denken aan de sociaal-democratische politica Corry Tendeloo, haar christelijk-historische collega freule Wtewaal van Stoetwegen en de vooraanstaande niet-confessionele leidsvrouw Marie-Anne Tellegen. De linkse historica Annie Romein-Verschoor en de sociaal-democratische wetenschapster Hilda Verwey-Jonker, die beiden wel gehuwd waren, vormden beslist uitzonderingen.

Nu geeft Aerts wel toe dat ook op de voorgrond tredende vrouwen uit andere stromingen dit nog al eens combineerden met juffrouwschap, maar volgens haar sprong het katholieke volksdeel er wat dit betreft uit. Juist omdat bij katholieken zulke geprononceerde denkbeelden leefden over huwelijk en moederschap als vrouwelijke bestemming, was de ongehuwde staat de optie bij uitstek voor katholieke vrouwen die

voor een carrière kozen, zo luidt haar plausibele verklaring. Maar over hoeveel vrouwen ging het nu helemaal, met andere woorden, waren er genoeg katholieke ongehuwde vrouwen die een vooraanstaande positie bekleedden, om van een traditie te spreken?

Van Sleutelbos naar vrouwendispuut?

Wat dat betreft is de bewijsvoering van Aerts niet sterk. De *Sleutelbos* telde nooit meer dan vijftien(!) leden en was in feite eerder een geformaliseerde vriendinnenclub dan een echte organisatie. Het *Katholiek Vrouwendispuut* na de oorlog was wel groter – circa honderd leden en ongeveer drie keer zoveel belangstellenden – maar toch nog altijd zeer klein in vergelijking met de rest van de verzamelde katholieke vrouwenorganisaties, die in totaal ongeveer 100.000 leden telden. Ook het percentage vrouwelijke katholieke volksvertegenwoordigers was zeer gering – halverwege de jaren vijftig was slechts vier procent van de KVP-afgevaardigden van het vrouwelijk geslacht.

Daar komt bij dat het *Vrouwendispuut* niet zonder meer als opvolgster van de *Sleutelbos* kan worden aangemerkt. Beide organisaties zijn door verschillende personen opgericht en er waren maar een paar vrouwen uit de *Sleutelbos* terug te vinden in het *Vrouwendispuut*. Het Dispuut ging uit van opvattingen over de complementariteit van vrouwen en mannen, bij een tegelijkertijd wezenlijke gelijkwaardigheid van beide seksen. In overeenstem-

ming met een bredere trend in de naoorlogse samenleving, opteede de organisatie voor een harmonieuze samenwerking tussen mannen en vrouwen en werd er gesproken van een mensvraagstuk (in plaats van een vrouwenvraagstuk).

Klompé was zeer verbonden met het Dispuut en was zelfs een der oprichtsters. Uit niets blijkt dat ze zich sterk oriënteerde op de vooroorlogse *Sleutelbos*, waarmee ze overigens wel de beklemtoning van haar katholieke identiteit gemeen had. Wat wel duidelijk wordt is dat ze stevige banden had met niet-katholieke vrouwen en vrouwenorganisaties. Klompé was een typische 'doorbraakkatholiek'. Ze was lid van de Nederlandse Volksbeweging en betrokken bij het Nederlands Vrouwen Comité, dat zich eveneens richtte op doorbreking van de verzuiling (in vrouwenorganisaties). En ze heeft gespeeld met het idee om lid te worden van de PvdA, maar dat uiteindelijk toch weer verworpen omdat ze deze partij teveel de nestgeur van de oude SDAP vond hebben. Het mede door Klompé opgerichte Dispuut had een in alle opzichten moderne uitstraling, met een open houding ten opzichte van andere groeperingen en naoorlogse ontwikkelingen in wetenschap en samenleving. Zo werd het Dispuut wegens zijn relatief liberale houding ten opzichte van het betaald werken van gehuwde vrouwen opgenomen in het C V V A V, de brede overkoepelende vrouwenorganisatie op dit terrein. Dit wil overigens niet zeggen dat de benaming *Katholiek Vrouwendispuut* nergens op

B O E K E N

sloeg. De organisatie had duidelijk een plaats binnen de katholieke zuil en banden met de KVP. Levensbeschouwelijk oriënteerde ze zich op de katholieke leer en werd als zodanig bijvoorbeeld beïnvloed door de toespraak van paus Pius XII in 1945, die de vrouwen – met name de ongehuwde – opriep zich dienstbaar te maken in de samenleving. Maar toch lijkt het erop dat het Dispuut meer gemeen had met na-oorlogse vrouwenorganisaties van buiten de katholieke zuil, dan met de vooroorlogse *Sleutelbos*. Ook in dit opzicht is de these van een duidelijke katholieke traditie niet sterk onderbouwd.

Is het persoonlijke ook 'politiek'?

Alvorens de verdiensten te signaleren van dit proefschrift wil ik een laatste punt van kritiek niet onvermeld laten. Aerts plaatst haar beschouwing over de spanning tussen persoonlijke identiteit en politiek die de behandelde katholieke vrouwen en vrouwenorganisaties gemeenschappelijk hadden in de context van de leuze 'het persoonlijke is politiek' uit de radicaal-feministische fase van de tweede feministische golf. De door die leuze beïnvloede feministes van de tweede golf hielden zich immers ook bezig met een bezinning op hun identiteit als vrouw en feministe, luidt haar redenering. Zo bezien was er dus weinig nieuws onder de zon. Dit nu komt mijns inziens over als kunstmatig en tezeer een vertekening van de historische werkelijkheid. Als men alleen al het soort vrouwen voor ogen neemt, dat de kern vormde van de feministische praatgroepen, dan valt

meteen het hemelsbrede verschil op met de door Aerts behandelde katholieke vrouwen: De praatgroepfeministes waren in uiterlijk, gedragingen en opvattingen sterk beïnvloed door de vernieuwingsbewegingen van de jaren zestig. Bovendien was een essentieel bestanddeel van de wijze waarop de tweede-golffeministes zich bezonnen op hun identiteit, dat dit steevast geschiedde tegen de achtergrond van mannen als onderdrukkende of op zijn minst dominante groepering; een element dat bij de door Aerts behandelde katholieke vrouwen veel minder geprononceerd aanwezig was. (Geheel afwezig was het niet; de *Sleutelbos* althans zette zich in haar uitingen nog weleens af tegen mannen).

Maar dit boek zou geen recht worden gedaan als slechts punten van kritiek worden genoemd. Een van de grote verdiensten ervan is dat het zichtbaar maakt dat het katholicisme nog meer aspecten kende dan het stereotype traditionele gezinsdenken, al gaat het postuleren van een krachtige katholieke traditie van juffrouwschap wel wat ver, gezien het onmiskenbaar marginale karakter ervan. Aerts toont ook duidelijk aan dat er op zijn minst een verband bestond tussen het ongehuwd zijn van (katholieke) vrouwen en de mogelijkheid tot het maken van carrière. En dan wordt in dit geval niet alleen gedoeld op zaken als dubbele belasting die het gevolg zijn (waren) van kiezen voor zowel huwelijk en moederschap als een maatschappelijke loopbaan, maar ook op de mentale gelegenheid tot werkelijke ontplooiing door

het ontbreken van mannelijke bevoogding. Dit boek is een historische aanvulling op de opvatting van wetenschaps-beoefenaars als de antropoloog Anton Blok, die beweren dat vrouwelijke leiders hun status van 'grote' vrouw pas kunnen bereiken bij de gratie van de daadwerkelijke dan wel symbolische afwezigheid van een echtgenoot. Met andere woorden, vrouwelijke leiders zijn of waren ofwel ongehuwd, of weduwe en als ze al gehuwd waren, hadden ze een echtgenoot die vooral dienstbaar was aan hun carrière, dan wel op zijn minst geen sta-in-de-weg. Tal van historische voorbeelden – van Eleanor Roosevelt, via Indira Gandhi en Golda Meïr tot Margaret Thatcher – zijn aan te voeren om de juistheid van deze stelling te staven. En ook Klompé past uitstekend in dit beeld, zoals blijkt uit de wijze waarop ze door Aerts wordt geportretteerd. Last but not least wordt in dit boek op treffende wijze geschetst hoe Klompé omging met haar sekseidentiteit, welke spanningen het vrouw-zijn opleverde voor iemand die de moed en de capaciteiten had om gedurende lange tijd het ministerschap te bekleden – als eerste Nederlandse vrouw – maar er tegelijkertijd als enige vertegenwoordigster van haar sekse tussen de grote mannen voor moest waken om niet op haar vrouwelijkheid te worden vastgepind.

ANNEKE RIBBERINK

is als universitair docent verbonden aan de vakgroep geschiedenis van de Vrije Universiteit